

DR. ALEŠ IGLIČ

O zgodovini Balkana in Srednje Evrope

Nikakršnega dvoma ni, da je nastanek samostojne države Slovenije najsjajnejši dogodek v slovenski zgodovini. Vendar pa nestrpno pisanje, ki se v zadnjem času pojavlja v našem tisku glede odnosa Slovenije do balkanskih držav, izhaja prav iz miselnih vzorcev iz časov, ko je bila v veliki meri prekinjena tradicija slovenskega liberalnega meščanstva in izobraženstva, ki si je pridobilo univerzitetno izobrazbo v strpnejšem in svetovljanskem okolju velikih tujih univerz ter je vsaj del te strpnosti preneslo tudi na svoje sodelavce ali potomce. Podobno nestrpnost lahko zaznamo v vseh državah nekdanjega vzhodnega bloka. V okviru svojega nedavnega dvomesečnega gostovanja na univerzah v nekdanji vzhodni Nemčiji (v Jeni, Berlinu in Rostocku) sem imel priložnost spoznati precejšno razliko in stopnjo strpnosti med današnjimi vzhodnimi in zahodnimi Nemci; zadnji so lahko zgled tudi nam Slovencem.

Kot pravi slovenski zgodovinar B. Grafenauer, v Evropi skoraj ni naroda, ki bi hranil le lastno izvorno substanco in bi imel monolitno besedišče. Tako tudi predniki Slovencev, to je alpski in panonski Slovani, niso bili enotno pleme, ki bi se kot celota preselilo na območje Vzhodnih Alp, zgornjega Posavja in Posočja, temveč so se naseljevali v več valovih. Najprej s severa (zahodnoslovanska jezikovna skupina) in kasneje z vzhoda (južnoslovanska jezikovna skupina), kar kaže tudi današnji slovenski jezik, ki ima močne zahodnoslovanske korenine. V novi domovini pa so se vsaj deloma pomešali tudi z manjšinskimi staroselci.

Nekateri zgodovinarji menijo, da je (bavarski) fevdalizem pritegnil prednike Slovencev v krog evropskih kulturnih ljudstev, kar po moje ne drži. Slovenci, tako kot tudi mnogi drugi evropski narodi, dolgujejo svojo vključitev v srednjeveško evropsko civilizacijo (kot dedinjo evropskih antičnih tradicij, ki imajo svoj izvor na Balkanu, to je v stari Grčiji) predvsem krščanskim misijonarjem z negermanskih območij Evrope, to je iz Irske in Bizantinskega cesarstva (iz Balkana in iz Ogleja). V zvezi z ohranjanjem in širjenjem evropske civilizacije v zgodnjem srednjem veku bi bilo za vsakogar poučno prebrati knjigo Thomasa Cahilla z naslovom »How the Irish saved civilization« (Anchor Books, New York, 1995). Bizantinski in irski misijonarji (menihi) so s predajanjem ohranjenih antičnih znanj (kot je na primer pismenost) barbarskim ljudstvom ohranili evropsko civilizacijo, ki temelji na dosežkih stare Grčije na področjih filozofije, znanosti, umetnosti in politične organiziranosti

(demokracija). Med drugim se je tudi evropska krščanska teologija formirala v okviru tradicij starogrške, helenistične in rimske filozofije. Na Balkan (in širše na južno Evropo) lahko torej gledamo kot na zibelko evropske civilizacije ter do začetka propadanja bizantinskega sveta v 14. stoletju kot na območje z najvišjo stopnjo civilizacije in neprekinjeno tradicijo od starogrških časov naprej, kjer so bili ljudje v višjih krogih pismeni v času, ko so bili na zahodnoevropskih dvorih po večini nepismeni (saj med drugim celo Karel Veliki ni znal pisati). Prav tako kot so bile nekatere muslimanske države v obdobju, ko so tam sprejeli evropsko antično tradicijo in jo tudi dalje razvijali (npr. filozof Averroes, rojen v 12. stol. na Iberskem polotoku, ter zdravnik Avicena v 11. stoletju), civilizacijsko na višji stopnji kot sočasna krščanska ibernska ali zahodnoevropska kraljestva.

Grška (torej balkanska) brata Ciril in Metod iz Soluna sta na Kocljemem dvoru uvajala bogoslužje v domačem slovanskem jeziku in pisavo glagolice. Na Kocljemem dvoru je najverjetneje nastal tudi prvi slovanski zakonik Zakon sudni ljudem, katerega avtorstvo pripisujejo Metodu. Na Kocljevo željo je papež imenoval Metoda za nadškofa ponovno ustanovljene panonske nadškofije. Karantanska kneza Gorazd in Hotimir pa sta bila v 8. stoletju krščena na današnjem otoku Herrenchiemsee v irski samostanski šoli na bavarskem Chiemskem jezeru. Tudi prvega karantanskega pokrajinskega škofa Modesta je poslal med Karantance irski menih, to je solnograški škof Virgilij.

Postavitev meje zahodne civilizacije v vzhodne hrvaške meje (v okviru Evropske skupnosti) in hkratno sklicevanje na evropejstvo ter demokracijo (tako dr. Klemenčič v Delu) se zdi zaradi zgoraj povedanega popolnoma nerazumljiva, saj je zibelka evropske civilizacije stara Grčija, ki je bila v velikem delu nedvomno na Balkanu, kot je to tudi moderna, pretežno pravoslavna Grčija, ki je bila članica EU pred Slovenijo in leži vzhodno od Klemenčičeve »meje zahodne civili-

zacije«. Bizantinski prebežniki (večinoma z Balkana) v 15. stoletju so tudi precej pripomogli k razvoju renesanse v Italiji. O medsebojni povezanosti bizantinske in srbske srednjeveške elite, katerih dvorno okolje je do konca 15. stoletja na civilizacijski ravni presegalo sočasnega na plemiških dvorih na današnjem slovenskem ozemlju, pa se lahko na primer poučimo iz knjige »The byzantine lady: ten portraits 1250-1500« (Cambridge University Press, 1994), kjer naletimo tudi na razpravo o Celjskih grofih (katerih tri

zvezde imamo v današnjem slovenskem grbu) in ki so bili po rodu in političnih težnjah v veliki meri Balkanci. Med drugim so bili kar v treh generacijah poročeni s soprogrami z Balkana (s hrvaško grofico Elizabeto Frankopansko, s Katarino Kotromanić - hčerko bosenskega bana Stjepana II. Kotromanića in s Katarino Branković - hčerko srbskega despota Jurija Brankovića). Mati Katarine (Kantakuzine) Branković, poknežena grofica Celjske, je izhajala iz bizantinske cesarske rodbine. Herman II. Celjski pa je bil med drugim tudi hrvaški,

Portret Katarine (Kantakuzine), poknežene grofice Celjske in hčerke srbskega despota Jurija Brankovića, ki se je leta 1433 poročila z Ulrikom II. Celjskim (Grdina, 1994).

dalmatinski in slavonski ban ter je edini vzdrževal vsaj približno pravi renesančni dvor na današnjem slovenskem ozemlju.

Tudi Dubrovnik kot eno izmed središč renesanse na Balkanskem polotoku po turškem uničenju balkanskih držav povezuje balkanske narode. Tako so med drugim v dubrovniških arhivih ohranjene cirilske pogodbe srbskih in albanskih fevdalcev (znane so tudi številne sorodstvene zveze med srbskimi in albanskimi fevdalci) v srbsčini z Dubrovniško republiko. Prvotno je bil sicer edini književni jezik v Dubrovniku latinski, prebivalci Dubrovnika pa romanskega izvora. V kasnejšem času, to je v 14. stoletju, pa so se v Dubrovniku pojavile cirilsko-slovanske šole (kasneje tudi tiskarne) in cirilske listine v jeziku sosednjih slovanskih držav, to je jeziku Srbije ter Bosne.

Ob označevanju Balkana kot območja umazanije in nekulture ter »pravoslavnoturške civilizacije« (tako dr. Klemenčič) pa se lahko spomnimo zelo podobnega zapisa tržaškega škofa Eneja Silvija

Piccolominija in poznejšega papeža Pija II. (1458-1464) (ki je sicer veliko pripomogel k ustanovitvi ljubljanske škofije 1461/1462) o splošni civilizacijski ravni na ozemlju današnje Slovenije v času renesanse. Balkanski narodi, kot so Grki in Srbi, so imeli nesrečo, da so prišli pod jarem Otomanskega imperija, kar je prekinilo njihov civilizacijski in kulturni razvoj ter jih pahnilo v naračje takrat civilizacijsko nižje razvitega Otomanskega imperija (v primerjavi z bizantinskim svetom, kamor je med drugim spadala tudi stara Srbija). Dolgoletna otomanska zasedba bi se prav lahko pripetila tudi Slovincem in ostalim narodom v okviru Habsburške države, če poljski kralj Jan Sobieski leta 1638 Dunaja ne bi ubranil pred Turki. V zahvalo so Habsburžani kasneje sodelovali pri razkosanju Poljske. Naj še omenim, da je velik del Srbov živel v Habsburškem imperiju, kjer so njihovi predstavniki dosegli pomembne uspehe na področju kulture, znanosti, politike in vojskovanja. Srbi, ki so živeli v okviru Habsburške države (in ne Srbi iz Kraljevine Srbije), so tudi sodelovali pri nastanku Države Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1918.

Pogled na nastanek Kraljevine SHS izključno kot na balkansko avanturo, sovražna nastojenost proti pravoslavnemu svetu (kot celoti) in Balkanu, kjer je zibelka evropske kulture (stara Grčija, Makedonija in Bizanc), in pa brezpogojno iskanje pokroviteljstva Vatikana in Nemčije nad samostojno slovensko državo kažejo na nerazumevanje zgodovine ter provincialno zaslepljenost, ki lahko izvira iz pomanjkanja neposrednega stika z dediščino slovenskih politkov in intelektualcev iz časa Avstro-Ogrske.

Očitno je, da je v preteklosti prava grožnja slovenski narodni identiteti prihajala predvsem s severa (Avstrija, Nemčija) in zahoda (Italija). V času fašizma je italijanska država sprejela raznarodovalni šolski zakon. Slovenski otroci pa so bili v šoli denarno kaznovani za spregovorjene slovenske besede, kot mi je povedala moja mati, ki je v času fašizma živela na slovenskem Primorskem pri stricu duhovniku in hkrati zavednemu Slovincu in protifašistu, in ne z juga, to je z Balkana. Pomislimo tudi, da bi radi današnji italijanski politiki vseh barv Rimski in Osimski sporazum spet postavili pod vprašaj (ne glede na načelo »Pacta sunt servanda«) in na boj avstrijskih koroških Slovencev za vsak še tako nepomemben dvojezični napis. In pa na neprekinjeno številčno upadanje Slovencev v Italiji in v avstrijski južni Koroški, kjer je danes precej manj Slovencev kot pa v času avstrijske državne pogodbe v drugi polovici 20. stoletja in še manj kot v času plebiscita po prvi svetovni vojni. V Trstu je bilo leta 1910 tako (glede na avstro-ogrsko popise) okoli 57.000 ljudi s slovenskim občevalnim jezikom, glede na izide državnoborskih volitev iz leta 1911

pa celo več kot 70.000, kar ni bistveno manj kot tržaških prebivalcev z italijanskim občevalnim jezikom. Preostali prebivalci Trsta so kot občevalni jezik uporabljali predvsem nemščino. V Gorici pa je bilo leta 1910 okoli 40 odstotkov prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom (ostali so uporabljali predvsem italijanščino ali nemščino). Zato se zdi v današnjem času, 15 let po osamosvojitvi Slovenije, iskanje sovražnikov Slovenije na Balkanu (in seveda kjer koli drugje v Evropi), ki je le malo prispeval k zmanjševanju slovenskega narodnega ozemlja (vsekakor veliko manj kot avstrijski Nemci in Avstrijci ter Italijani), neutemeljeno.

Tiste, ki sem jim toži po priključitvi Slovencev k republiki Nemški Avstriji ob koncu 1. svetovne vojne, ob hkratnem nerazumevanju zgodovinskih in političnih razlogov, ki so pripeljali do ustanovitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev kot najugodnejše realne možnosti za Slovence v času po prvi svetovni vojni (Države SHS ni namreč priznala nobena antantna sila), pa je treba opozoriti na vsebino manifesta cesarja Karla. Vsebina omenjenega cesarskega manifesta z dne 16. oktobra 1918 namreč nakazuje, da bi bile nemško-slovenske severne meje na Koroškem in Štajerskem za Slovence izredno neugodne in vsekakor precej slabše, kot pa so bile v okviru Kraljevine SHS. Karlov manifest tudi ni govoril o Slovenskem Primorju in Slovenski Istri, ker ju je antanta že obljubila Italiji v okviru Londonskega pakta.

Če v 1. svetovni vojni ne bi zmagale sile antante (v katero je bila vključena tudi Kraljevina Srbija), bi lahko Slovenci pozabili še na tiste pravice, ki so jih imeli v Kraljevini SHS. Kraljevine SHS (kasneje preimenovali v Kraljevino Jugoslavijo) zaradi izgube slovenske Primorske in centralističnih težnj srbske politike ne moremo imeti za politično tvorbo, ki bi v celoti uresničila narodne in politične interese Slovencev leta 1918. Po drugi strani pa se moramo tudi zavedati, da so se proti koncu njenega kratkega obstoja začele resne priprave za večjo samostojnost Slovencev v okviru predlagane ustanovitve banovine Slovenije. Eden izmed pomembnih vzrokov za osamosvojitvene težnje Slovencev v okviru Kraljevine Jugoslavije je bila ustanovitev banovine Hrvaške (ki je geografsko ločila Slovence od preostalega dela kraljevine) s sedežem v Zagrebu, ki je dobila zelo velike

Narodnostno ozemlje Slovencev (po nemško imenovani tudi Wenden) na etnografski karti Avstro-Ogrske iz leta 1856 (K. Czoernig: Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie), iz kartografske zbirke NUK. Zemljevid je razstavljen tudi v posloplju evropskega parlamenta EU v Strasbourgu.

pristojnosti in precej obeležij državnosti. Po ustanovitvi banovine Hrvaške v letu 1939 je namreč izšla tudi uredba kraljevih namestnikov, da predpise Uredbe o banovini Hrvaški razširijo še na ostale banovine, med drugim tudi na Dravsko banovino. V bankskem svetu Dravske banovine se je tako vse pogosteje pojavljalo ime Slovenija namesto Dravske banovine. Leta 1940 je bankski svet Dravske banovine sprejel resolucijo o ustanovitvi Banovine Slovenije, nekdanji minister in krščanski socialist dr. Andrej Gosar pa je objavil posebno publikacijo z naslovom Banovina Slovenija, v kateri je opisal in utemeljil državnopravne, gospodarske ter finančne razloge za ustanovitev banovine Slovenije. Intenzivne priprave za ustanovitev banovine Slovenije so bile začasno prekinjene zaradi grozeče vojne in končno prekinjene zaradi napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941. Ustanovitev banovine Hrvaške (ki je zajemala večje dele današnje Bosne in Hercegovine in Črne gore) leta 1939 in priprave na ustanovitev banovine Slovenije, v nasprotju s podobnimi dogodki v devetdesetih letih 20. stoletja brez velikega preliivanja krvi, kaže predvsem na razlike v kulturni in izobrazbeni ravni visokih častnikov in politikov na območju nekdanje Jugoslavije pred 2. svetovno vojno in po njej. Pred 2. svetovno vojno je bila namreč večina najvišjih častnikov in politikov šolana v tujini, po 2. svetovni vojni pa so oboji v veliki meri prihajali iz domačih političnih šol ter vojaških akademij JLA.

Pritisk avstrijskih Nemcev na Slovence in na sploh Slovane v Avstro-Ogrski je dosegel vrhunec z dejanjem poslanca v dunajskem parlamentu Wichtla, ki je predlagal končno rešitev slovanskega vprašanja

Grb kneza Svetega rimskega cesarstva Friderika II. Celjskega, grb vojvodine Kranjske, grb Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, grb SR Slovenije ter grb samostojne Republike Slovenije. Slovenski del grba Kraljevine SHS združuje zvezde Celjskih in zasukani »ilirski« polmesec (Debeljak, 1972), ki pa ga lahko imamo po drugi strani tudi za del grba vojvodine Kranjske, to je prvo predpono na orlu. Tudi grb samostojne Republike Slovenije vsebuje celjske zvezde. Zadnja dva grba nista izdelana v skladu s pravili heraldike.

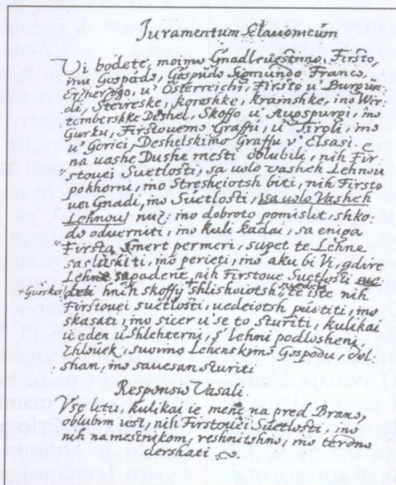
(decimiranje) v štirih letih, češkega pa v dveh letih z metodami, kot so epidemija in lakota (glejte še Debeljak: Slovenski narod in simboli njegove državnosti, Zbornik svobodne Slovenije, Buenos Aires, 1972). Vidimo torej, da je imel Adolf Hitler v Avstriji svoje idejne predhodnike že za časa Avstro-Ogrske. Še pred Wichtlom je tudi poslanec Hoffman iz Gradca trdil, da se morajo Nemci v Avstro-Ogrski boriti proti vsaki slovanski tvorbi (trializmu). Če bi Hitlerjeva Nemčija s priključeno Avstrijo in fašistična Italija v 2. svetovni vojni zmagali, danes Slovencev verjetno ne bi bilo prav veliko.

Večina Slovencev, ki je po prvi svetovni vojni ostala v mejah Republike Avstrije, je izgubila svojo narodno identiteto in znanje slovenskega jezika ter so postali nemško govoreči Avstrijci. Leta 1910 je tako samo na območju koroške plebiscitarne cone A živel še 51.000 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom, danes pa je na celotnem avstrijskem Koroškem glede na zadnje štetje takih prebivalcev samo še okoli 10.000. Nasprotno pa so Slovenci, ki so po prvi svetovni vojni pristali v mejah novonastale Kraljevine SHS, v ogromni večini ohranili svojo narodno (slovensko) identiteto. Za to so imeli tudi bistveno boljše možnosti kot v obdobju Avstro-Ogrske, saj je potekal v Dravski banovini Kraljevine SHS pouk v osnovnem in srednjem šolstvu v celoti v slovenščini, ustanovljena je bila prva popolna univerza s slovenskim učnim jezikom, napisi ulic in krajev so bili slovenski, slovenščina pa je bila tudi jezik v uradih. Kraljevina SHS je bila med drugim v zgodovini prva mednarodno priznana država, ki je v svojem imenu vsebovala narodno ime Slovinci. Slovenski zgodovinar dr. Milko Kos (1892-1972) je zapisal, da je ustanovitev Države SHS 29. oktobra leta 1918 največje dejanje v zadnjem tisočletju slovenske zgodovine, pomembno tako kot samo še pokristanjenje Slovencev in pa prva slovenska knjiga v času reformacije. Osamosvojitve Slovenije v letih 1990-1991 ne bi bila mogoča, Slovenci pa bi bili v najboljšem primeru v položaju potomcev Keltov v današnji Franciji ali Veliki Britaniji, ali položaju Baskov v Španiji in Franciji, če 29. oktobra leta 1918 ne bi bila ustanovljena najprej od antante nepriznana Država SHS in kasneje 1. decembra še

Borojević (1856-1920) v času 1. svetovne vojne ne bi samostojno odločil, da s svojo armado sprejme boj na Soči in ne na Savi, ter če tega boja ne bi tudi zelo učinkovito vodil. Če bi bila obrambna črta na Savi, bi italijanska vojska preplavila in uničila Slovenijo levo od Save, Ljubljana pa bi bila v istem položaju kot Gorica in ne bi imela svoje Narodne vlade SHS (tj. narodne vlade za območje Slovenije) in s tem možnosti za nastanek Države SHS in kasneje Kraljevine SHS. Kakor je tudi ne bi bilo, če ne bi bilo predhodno mnogih Slovencev (na primer Ivana Hribarja kot ljubljanskega župana, ki je ob zasedbi Ljubljane v času 2. svetovne vojne naredil protestni samomor), ki so se potegovali za slovenske narodnostne pravice v Avstro-Ogrski. Prav tako slovenska Primorska ne bi bila del današnje samostojne Slovenije brez močnega protifašističnega in odporniškega gibanja v času pred 2. svetovno vojno in med njo (TIGR in NOB). Ustanovitev Kraljevine SHS po prvi svetovni vojni je bila za Slovence v tistem času boljša možnost kot vztrajanje v avstrijski državi. Hkrati pa je treba povedati, da pri odločitvi, v kateri državni skupnosti bodo živel, Slovenci tudi niso imeli svobodne izbire, saj je bila združitev slovenskih, hrvaških in srbskih območij Avstro-Ogrske v Kraljevino Srbijo v interesu Velike Britanije in Francije vsaj zaradi preprečitve dostopa Nemcem do Jadranskega morja in drugič zaradi zmanjšanja navezanosti Srbov na pravoslavno Rusijo z nastankom versko mešane (pravoslavne, katoliške in muslimanske) Kraljevine SHS.

Evropska zgodovina je v veliki meri zaporedje vojn in morij, iz katerih Sred-

nja Evropa nikakor ni bila izključena. Zaradi versko motivirane tridesetletne vojne v prvi polovici 17. stoletja, ki je potekala predvsem na srednjeevropskem območju današnje Češke in Nemčije, se je tamkajšnje prebivalstvo skrčilo skoraj za tretjino. Tudi večina koncentracijskih taborišč, kjer je pred komaj dobrimi šestdesetimi leti leti umrlo šest milijonov Židov in še štirje milijoni drugih (med njimi veliko Slovencev, pa tudi Nemcev), je bila zgrajena na območju Srednje Evrope in tudi vodilo so jih predvsem Srednjeevropejci, med njimi tesni Himmmlerjev sodelavec in general SS Odilo Globočnik (Belzec, Treblinka, Sobibor), po očetu slovenskega rodu. Evropska skupnost je bila ustanovljena predvsem zaradi preprečitve takih dogodkov (tj. vojnih spopadov in morij) v upanju, da se dogodki, kot so bili tridesetletna vojna ter 1. in 2. svetovna vojna, ne bodo ponovili nikoli več. Ta cilj je danes na področju EU v precejšnji meri izpolnjen, ne pa tudi na zahodnem Balkanu. Za njegovo dokončno uresničitev je zato treba v EU vključiti tudi preostale balkanske države, ki še niso članice EU, s čimer se strinja večina vodilnih politikov v EU. Postavitev meje EU na vzhodne hrvaške meje je zato v nasprotju z osnovnimi načeli in cilji EU, hkrati pa tudi geografski nesmisel, saj je pretežno pravoslavna Grčija, ki leži vzhodno od te meje, že dolgo članica EU.

Besedilo slovenske fevdne prisege vazalov krškega škofa (iz leta 1637), ki je potekala pri cerkvi Gospe Svete na sedanjem avstrijskem Koroškem.

Ob svojih obiskih na tujih univerzah opažam pri tamkajšnjih sodelavcih izredno slabo poznavanje slovenske zgodovine in kulture. Vzrok za to je med drugim seveda majhnost in mladost naše države, v veliki meri pa tudi pomanjkanje ustrezne literature, ki bi bila napisana v tujih jezikih. Na področju zgodovine še posebno pomanjkanje take literature, ki ne bi bila pod vplivom velikonemškega nacionalizma 19. stoletja. Zato bi bilo koristno, če bi naši zgodovinarji in drugi strokovnjaki napisali več strokovnih in znanstvenih člankov o naši zgodovini ter kulturnih in znanstvenih dosežkih v ugledne tuje revije ali pa izdali samostojne knjige v tujih jezikih (predvsem v angleščini) pri mednarodnih založbah in tako prispevali k razvijanju identitete Slovencev ter boljšemu poznavanju njihove zgodovine. Take dejavnosti bi morala načrtno podpreti tudi naša država.